

Kaj je danes levo?

Darko Štrajn

»Politika v njenih konfliktnih razsežnostih je dojeta kot nekaj preteklega, tip demokracije, ki ga priporočajo, je konsezualna, povsem depolitizirana demokracija.«¹ Četudi je esej Chantal Mouffe, v katerem je zapisala ta stavek, star že šest let, so njene ugotovitve, žal, povsem prestale test realnosti. Vmes se je zgodila (pričakovana) gospodarska kriza, ki je po svojem že vidnem ideološkem izidu paradokso povzročila prehod od neoliberalne depolitizacije k že spet okrepljeni neoliberalni depolitizaciji. Kljub temu, da se je ob nastopu krize, ki ga je uvedel spektakularni crash finančnih ustanov, obnovilo nekaj malega javnega spomina na alternative kapitalizmu, pa je bila očitna značilnost tega zgodovinskega trenutka prav odsotnost kakršne koli prepoznavne politične stave, če že ne na odpravo kapitalizma z družbeno revolucijo, pa vsaj na odločnejšo reformo, ki bi spremenila razmerja moči, ki determinirajo politični družbeni prostor.

Glede na to ostaja aktualno vprašanje politične desnice in še zlasti levice, za katero se je zazdelo, da je pravzaprav ni več; ali natančneje: »zazdelo se je« kot, da ne bi bilo več političnega antagonizma samega. Kako je to mogoče glede na to, da je družbeno-ekonomska sfera spričo krize postala prizorišče antagonizmov skoraj klasičnih razsežnostih – še zlasti, če upoštevamo povečevanje ekonomskih in s tem socialnih neenakosti, ki se še nadaljuje?

HINDELISOVA FORMULA

Diskurzi, v katerih se izrekajo sodbe o »zastarelosti« samih kategorij levice in desnice, niso rešeni intencionalnosti. Vanje je vkodirana temeljna asimetrija, saj ti diskurzi pravzaprav aludirajo na odvečnost levice, signalizirajo brezupnost levičarskih projekcij prihodnosti in poudarjajo domnevno zgrešenost zgodovinskih uspehov levice. Tisto na pol neizrečeno v teh diskurzih, kar vznikne iz omenjene konstitutivne asimetrije, je konec koncev to, da predpostavljena zastarelost samega antagonizma med levice in desnico pomeni, da nam zadošča samo desnica v spektru od »sredinske« do skrajne. Mimogrede je tu treba še opozoriti na vsiljeno amnezijo: »odvečnost« levice in vprašanje njene definicije sta bila v minulem obdobju nenehno navzoča tudi zaradi dogajanj v samih levičarskih gibanjih, strankah, družbenih sferah, ipd. tako pred padcem berlinskega zidu kot po njem. Vprašanje: »Kaj je danes levo?«, ki ga je že precej pozabljeni avtor Josef Hindels postavil v naslovu svoje knjige,² je bilo kritično naslovljeno na »desne so-

cialiste« davnega leta 1970, z namenom opozorila na to, da reforme ne morejo biti same sebi namen. In kaj je bila potem levice v tistem času, ki so ga v tedanjem žargonu imenovali pozni kapitalizem? »Niti vdajanje romantičnim sanjam, ki vodijo k navidezno revolucionarni igri niti samoprilaganje, da bi podlegli srku integracije – to je danes levo« (str. 174). Za današnje bralce naj pojasnim, da je »integracija« oznaka za podrejanje vladajočemu sistemu. Hkrati na kratko še pojasnimo, da je bila zadevna knjiga samo eden od mnogih prispevkov v prostoru političnih in teoretskih razprav, ki jih je modificiral pojav nove levice. Le-ta se je politično manifestirala predvsem v študentskih gibanjih in se je potem nadaljevala v novih družbenih gibanjih ter v nekaterih poskusih »oboroženega boja« (terorizma), tu pa puščamo ob strani še številne »označevalne prakse« na umetniških terenih in v množično kulturnih dejavnostih. V vsakem primeru je zgodovina, v kateri se je pojavila nova levice, še odprta za analizo in za iskanje točk diskontinuitete delovanja agensov levičarske politike, kakor tudi za postavitev novih vprašanj v slogu Badioujevih raziskovanj tega, zakaj se še zlasti v gibanjih ob koncu realnega socializma ni zgodil »dogodek«, vznik nepričakovane novega učinka družbene invencije v obliki realizacije kakega izvirnega novega koraka emancipacije namesto kratko malo podreditve neoliberalnemu kapitalizmu in porabniškemu modelu demokracije.

1 Mouffe, Chantal: »The 'End of Politics' and the Challenge of Right-wing Populism«. V: Panizza, F. (ur.): *Populism and the Mirror of Democracy*. London, New York: Verso, 2005, (str. 50-71), str. 54.

2 Hindels, Josef: *Was ist heute links?* Wien, Frankfurt, Zürich: Europa Verlag, 1970.

ODSOTNOST DRUŽBENE INVENCije V KRITIČNEM TRENUTKU ZGODOVINE

Naj bo kakorkoli že, vprašanje definicije levece se je vedno znova najbolj ostro postavljalo v krogih same intelektualne in politične levece. Danes, ko je obupno »zastarelo« sploh omeniti izraz »revolucija«, ko so poleg vse polemike o dilemah reformizma ter o vprašanjih ali reformizem sploh kam vodi, in ko je v obdobju zadnjih trideset let že očitno konstruktivni prispevek socialdemokratskih strank h krepitvi (neoliberalnega) kapitalizma, je vprašanje definicije levece strukturno izstavljeno na rob vladajočih ideologij. Družbeni prostor za radikalno govorico, za kritiko realnosti, za konstruiranje alternativ, ipd. je onkraj tega roba, namreč v krogih marginalnih skupin, katerih frakcioniranje in ostre polemike o pomenih posameznih pojmov v centralnem javnem prostoru niso slišne ali se kvečjemu dojemajo kot nekaj zunaj realnosti in seveda prevladujoče zdrave pameti. Morda je malo bolje v akademskih sferah nasploh – seveda, če govorimo o družboslovju in humanistiki. Lahko bi celo rekli, da tako razmeroma množične teoretske zaslombe na univerzah, umetniških in raziskovalnih ustanovah v globalnih razsežnostih leveca v vsej zgodovini zlepa ni imela, a hkrati v vsej zgodovini vsa ta odlična teorija – sicer vključena v »konkurenčni« visokošolski sistem, v katerem so nekateri levičarski teoretiki (Žižek, Chomsky, Badiou, Ranciere, Negri itn.) postali intelektualni *celebrities* kot medijske zvezde – ni bila tako sko-

raj povsem brez povezav s kakršnokoli politično prakso, če izvzamemo pravkar omenjene radikalne marginalne skupine. Le-te se v shemo Hindelsove formule vpisujejo na stran »romantičnih sanj«. Tu pa za zdaj pustimo ob strani vprašanje koliko te »sanje« utegnejo igrati vlogo v kontekstu kake nenapovedljive družbene invencije v nepredvidljivem času in prostoru. Tako, denimo, še čakamo, da bomo videli ali so revolti v arabskem svetu proizvedli kake nastavke družbenih sprememb, ki nemara presegajo zgolj »modernizacijo« samih političnih sistemov in družbenih razmer v zadevnih deželah. Če je treba še enkrat odgovarjati na vprašanje kaj je desnica in kaj leвица in o tem koliko je taka delitev še ustrezna, se je najbrž treba ovesti dejstva, da je v obdobju po padcu Berlinskega zidu etabliirano levice (namreč socialno demokracijo, laburiste ali kakorkoli že poimenovane v parlamentarne sisteme intergrirane politične stranke) zaznamovalo prav pomanjkanje invencije, če ne govorimo o malodane popolni opustitvi idej o kaki razredni emancipaciji. Diskurz »transcendiranja binarnosti« delitve na levice in desnico v času pred padcem berlinskega zidu, torej zdaj v pogledu nazaj v že notoričnem obdobju demokratičnih sprememb, je stavil na potencial »civilne družbe«, na pluralizacijo načinov življenja ter na subverzijo enopartijske oblasti ipd. in se pri tem vsaj začasno ujel s politikami razlike, torej s politikami pripoznavanja različnih družbenih skupin in njihovih pravic nasproti politiki redistribucije na Zahodu.³ Koliko je to bila le za-

³ Tu je šlo za dediščino nove levece, ki je ob »uresničitvi sanj«, padcu spodletelega socializma, doživela soočenje z »realnostjo«, t. j. z močjo globaliziranega kapitalizma.

časna naivna utopija in koliko so se gibanja civilne družbe na nekdanjem Vzhodu ter nova družbena gibanja na Zahodu nemara znašla pred odkritjem nekega »transpolitičnega modela«, ki bi nemara presegel realpolitične antagonizme, je odprto vprašanje. Vsekakor pa je nemoč vseh teh gibanj v soočenju s kapitalizmom v vseh njegovih razsežnostih, ki se je kmalu izkazala, do nadaljnjega odložila aktualnost razsrediščanja antagonizmov: hkrati socialnih, hkrati kulturnih, hkrati ekonomskih in končno hkrati političnih. Ohranjanje delitve levo-desno, opozarjanje na potencial demokratičnega razlikovanja spektra družbenih reprezentacij na dva pola, je predpostavka vsakega politično informiranega mišljenja. Poimenovanje političnih grupiranj z izrazoma levica in desnica se sicer lahko spremeni (čeprav trenutno ne vem zakaj bi se), ampak vedno bo v osnovi pomenilo razliko med (vsaj) dvema tendencama glede na naddoločujoče vprašanje družbene enakosti. V tem smislu, kot je v času rušenja Berlinskega zidu pripomnil Norberto Bobbio, levico definira težnja k oblikovanju politik za reduciranje družbenih neenakosti, desnico pa težnja k pogosto retorično zastrtemu ohranjanju in povečevanju teh neenakosti. Ob vsej ostali gotovo ne nepomembni simbolni navlaki – »vrednotah«, držah, svetovnih nazorih in ostalemu, kar se pripenja k osnovnima političnima paradigmama, se izračun razmerja med desnico in levico izteče v vprašanje o sistemu dominacije in o formah njegove reprodukcije.

POPULIZEM IN NACIONALIZEM

Politična praksa tretje poti v »starih demokracijah«⁴ in bolj ali manj nerazvidne ter precej neavtonomne politike tranzicijskih, rezidualnih, »preoblečenih« levic v »novih demokracijah« pa so pripomogle k temu, da se je odprl prostor za populizem. Ta tendenca se je v razmerah krize v različnih deželah »novih demokracij« z mnogimi specifičnostmi, a z nezmotljivo ugotovljivimi sku-

pnimi značilnostmi, seveda samo še okrepila. »V kontekstu, v katerem dominantni diskurz razglša, da ni alternative sedanji neoliberalni formi globalizacije, in da moramo sprejeti njene zakone in se podrediti njenim diktatom, ni prav čudno, da je vse več delavcev pripravljeno poslušati tiste, ki trdijo, da alternative obstajajo, in da bodo ljudem vrnili moč odločanja. Ko demokratična politika izgubi sposobnost oblikovanja razprave o tem kako naj organiziramo naše skupno življenje, in ko je omejena na zagotavljanje nujnih pogojev za gladko funkcioniranje trga, dozori okoliščine za talentirane demagoge, da artikulirajo ljudske frustracije.«⁵ S to diagnozo se kaže strinjati, evidenc o njeni točnosti je dovolj v novih in starih demokracijah.⁶ Naraščanje vpliva populizma, na katerega se *mainstream* stranke na desnici in tudi na levi odzivajo z nekakšnimi podvariantami lastnih populizmov ali vsaj medijskih nastopanj, je očitno že nekaj časa. Prav vzpon populizma – za zdaj kot predvsem grožnje – je okvir sedanjim poskusom imaginarne odprave delitve na levico in desnico, češ, vsi pripadamo enemu ljudstvu. V obravnavanem zapisu Chantal Mouffe pa naletimo na nekoliko problematično gesto, naslovljeno na liberalne in leve stranke. Če na kratko povzamem njeno argumentacijo, se ta konča s (samo)kulpabilizacijo levice, ker politični subjekti v levem spektru, spričo demokratičnega deficita, niso uzrli pomembnosti teme »ljudske suverenosti«, ki so jo pograbile stranke desnice, zatrjujoč, da »predstavljajo ljudstvo in da branijo njegove pravice, ki so jih zaplenile politične elite« (str. 53). Tudi v luči političnih dogajanj v slovenski tradiciji lahko rečemo, da je ta kritika levice (ali vseh demokratičnih strank) vendarle pretirano akademska. Če poanto zaostriamo do konca, namreč sledi, da so za populizem pravzaprav krive same demokratične stranke, kar pa je natančno to, kar karizmatični voditelji populističnih strank v svojih bolj ali manj vulgarnih metaforah nenehno ponavljajo. Če upoštevamo vse ekonomske,

4 Pri tem naj opozorim, da osnovne teoretske sugestije »tretje poti«, kakršno je izdelal Anthony Giddens, ne bi smeli zavreči preveč na lahko. Nenazadnje je to le bil eden redkih poskusov oblikovanja praktičnega konceptualnega »modela« za politično prakso dejanskega političnega dejavnika, kakršna naj bi bila socialna demokracija – če kajpak Blairov New Labour vštevamo v to politično tradicijo.

5 Mouffe, Chantal, *op. cit.*, str. 55.

6 O tej problematiki sem bolj poudarjeno pisal v: Štrajn, Darko. Novo sovražstvo demokracije. V: Krašovec, Tatjana (ur.), Pristavec Đogić, Mojca (ur.). Prihodnost parlamentarne demokracije : zbornik strokovnega srečanja ob 20. obletnici prvih večstrankarskih volitev, november 2010, (Knjižna zbirka Državnega zbora Republike Slovenije). Ljubljana: Državni zbor, 2010, str. 131-139. V zadnjem članku sem tudi ugotavljal varljivost pomenov termina »tranzicije«. Če naj bi ta termin kaj pomenil, bi namreč bilo treba govoriti o skupni tranziciji tako »starih« kot »novih« demokracij v sistem globalnega kapitalizma.

politične, kulturne in druge specifične okoliščine, v katerih so se znašle demokratične stranke v deželah v tranziciji na obeh straneh nekdanje železne zavese, je še zlasti, če nam gre za mobilizacijo proti nevarnosti populizma, verjetno treba nekaj več teoretskega napora kot je za levico tako značilno iskanje krivde v lastnih vrstah. Ne glede na to koliko je mogoče govoriti, da so etabilirane stranke leve v iskanju formul za osvajanje oblasti, t. j. za zmago na volitvah, zapadle v neoliberalne vzorce, pa je treba priznati, da so se posamezni poskusi uvajanja prepoznavno levičarskih reform v soočenju s pritiski globalnega kapitalizma, žalostno končali. Spomnimo se, denimo, na poskus vlade Lionela Jospina (1997-2002) v Franciji, ki je uvedla petintrideseturni delovni teden. Kljub temu, da je ukrep tudi v ekonomskem pogledu sorazmerno uspel (v primeru nadaljnjega razvija pa bi mogoče lahko še bolj), je ob siloviti medijski propagandi, ki so jo podpirali lastniki kapitala in centri svetovne kapitalne moči, socialistična stranka na volitvah doživela poraz, od katerega si še ni čisto opomogla. Glede na popularnost najverjetnejšega izzivalca Nicolasa Sarkozyja Dominiqua Strauss-Kahna lahko sodimo, da se bodo na naslednjih predsedniških volitvah, politične formule francoskih socialistov oblikovale v napetosti med »realnimi« možnostmi reformizma in globalnimi neoliberalnimi diktati. Četudi ni bilo prav veliko podobnih primerov političnih ravnanj v skladu z izročilom leve, kot je bilo ravnanje Jospinove vlade, je iz takih primerov treba razbrati težavnost formulacije leve politike v postmodernem obdobju. Če prištejemo k vsemu temu še krepitev nacionalizma, ki je tako ali tako poglavitna identitetna podlaga populizma, je nekakšna renesansa leve hkrati zelo težavna naloga in hkrati nujnost, da bi se izognili realizaciji najbolj temačnih scenarijev.

Če se na koncu ozremo še na Slovenijo, kjer je diskreditacija »leve paradigme« ali politične opcije v obdobju krize povsem očitna, lahko rečemo, da imamo to težavnost pred nosom. Slovenija je morda v osemdesetih letih s svojimi gibanji civilne družbe v spektru nekdanjih socialističnih držav bila med tistimi, ki so izoblikovale vsaj nastavke družbene invencije, namreč reformulacije demokracije v sintezo liberalnih tradicij (človekovih pravic) in emancipacijskih družbenih gibanj, vključno z gibanji delavstva. Toda nekatere zgodovinske okoliščine so zavrle razvitje take perspektive, četudi se je ta vsaj deloma izkazala v slovenskem gradualizmu

devetdesetih let in v posameznih gestah odpora diktatu eksponentov globalnega kapitalizma s tem, da Slovenija ni pravoverno aplicirala Wahingtonskega konsenza. Toda prva kal bodočega neuspeha se je pojavila že ob množični mobilizaciji leta 1988 na podlagi odpora proti sojenju četverici v srbohrvaškem jeziku. Ne glede na legitimnost in utemeljenost tega odpora, pa je to bil hkrati impulz za bohotenje nacionalizma in za fetišizacijo nacionalne osamosvojitve, kar pa ravno pomeni ideološko podlago za slovensko desnico. Nenehno izsiljevanje javnosti s prirejanji zgodovinske podobe »usodnih dni«, v katerih »smo večinsko bili za osamosvojitve«, nekateri drugi pa »so ji nasprotovali«, je izraz lokalne različice populistične platforme, ki oži prostor za demokratični dialog. Celotni politični prostor v Sloveniji je definiran z nacionalističnim okvirom. Zato nemara zares nimamo opravka z delitvijo na levico in desnico, ampak na skrajno desnico in na različice centrističnih strank. Toda definicije »sredinsko desnih strank«, termina, ki ga novinarstvo v Sloveniji brez sramu rabi za pomenovanje Slovenske demokratske stranke (SDS) in celo anahronistične konservativne združbe kot je Nova Slovenija, nič ne problematizirajo dejstva, da te stranke v primeru izbranih zastopajo brutalno izključevalno politiko, da brez dvoumnosti signalizirajo grozljiv odnos do Romov, da niti ne govorimo o pomanjkljivi sekularnosti (ki je sicer ustavna podlaga slovenske republike) in o spektru seksističnih ter celo rasističnih nazorov, ki se izrekajo v publikacijah in javnih nastopih vodilnih ljudi teh strank. Na drugi strani pa je v času ekonomske krize problem »levo sredinskih strank«, ki žal v svoji kratki tradiciji beležijo tudi žalostne »kompromise« z nacionalizmom in izključevalnostjo desničarskih »partnerjev«, izbruhnil prav na socialnem področju. V tem času se je potencial civilnih »vrednot«, ki jih sedanja levica sicer še kar jasno zastopa, v zmanjšal v primerjavi z vprašanji družbenih neenakosti z ekonomsko dominantno. Take neenakosti so se izrazito povečale v mandatu desničarske vlade, ob nastopu krize pa so postale središnji problem in temelj dvoma v legitimnost samega naziva leve. Tako je, kot sem že zapisal v besedilu, navedenem v sedmi opombi k pričujočemu besedilu, kriza slovenske leve izenačena s krizo demokracije nasploh. V tej luči pa vprašanje vzpostavitve, invencije, če hočete izumljanja leve, ni »zastarelo«, ampak aktualno in morda celo spet enkrat »usodno«.